

UWARUNKOWANIA PRAWNE STOSOWANIA KONCEPCJI ROZWOJU SAMOPODTRZYMUJĄCEGO SIĘ W UNII EUROPEJSKIEJ

Katarzyna Stachurska-Szczesiak

Zakład Stosunków Międzynarodowych, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej,
Plac Litewski 3, 20-080 Lublin, kstachurska9@wp.pl

Streszczenie. Koncepcja rozwoju samopodtrzymującego się, mimo że została umieszczona w prawie międzynarodowym, nadal wywołuje wiele kontrowersji. Najczęściej używaną definicją rozwoju samopodtrzymującego się jest definicja Komisji Brundtland z 1987 roku. Założeniem tej koncepcji jest, że istnieje rozwiązanie kompromisowe między koniecznością kontynuowania rozwoju gospodarczego a utrzymaniem środowiska naturalnego w jak najlepszym stanie. W wymiarze międzynarodowym, w tym także na szczeblu Unii Europejskiej istnieje szereg kontrowersji dotyczących rozwoju samopodtrzymującego się. Pierwsza kontrowersja dotyczy samego pojęcia. Istnieje wiele różniących się od siebie definicji. Druga kontrowersja dotyczy zakresu działań polityki rozwoju samopodtrzymującego się. Trzecia kontrowersja dotyczy wartościowania i hierarchii celów. Czy preferować cele gospodarcze, czy ekologiczne, czy społeczno-gospodarczo-ekologiczne równocześnie? Kontrowersje powyższe doprowadziły do powstania integracyjnych koncepcji rozwoju samopodtrzymującego się. Ich punktem wyjścia jest refleksja, że kluczowe zasady (tj. odpowiedzialność wobec przyszłych pokoleń, i sprawiedliwy podział) wykraczają poza granice poszczególnych wymiarów (podejście integracyjne), a zatem żaden cel nie może być rozpatrywany osobno, a wszystkie strategie działania powinny być pojmowane w sposób holistyczny i zintegrowany. Wydaje się, że dyskusje te trwają i nadal trwać będą, jednak to czy założenia koncepcji rozwoju samopodtrzymującego się będą stosowane w Unii Europejskiej zależy w pierwszej kolejności od jej umocowania prawnego, a to stanowi warunek *sine qua non* wprowadzania w życie jej zasad.

Słowa kluczowe: koncepcja rozwoju samopodtrzymującego się, Unia Europejska, podstawy prawne

Rozwój samopodtrzymujący się, mimo że jest koncepcją już dość rozpowszechnioną, to nadal wywołuje wiele emocji oraz dyskusji. Najczęściej używaną definicją rozwoju samopodtrzymującego się jest użyta w raporcie Brundtland, opublikowanym w 1987 roku. Emocje związane są także ze stosowaniem tego pojęcia zarówno w wymiarze narodowym jak i globalnym. Teksty traktatów ustanawiających Wspólnoty Europejskie z lat 50. nie uwzględniały koncepcji rozwoju samopodtrzymującego się, gdyż to pojęcie wówczas nie było znane. System prawny Unii Europejskiej uwzględnia idee rozwoju samopodtrzymującego się od momentu, kiedy na szczycie w Dublinie w czerwcu 1990 roku problem rozwoju samopodtrzymującego się uznany został za jedno z największych wyzwań lat 90. XX wieku. Celem tego artykułu jest analiza koncepcji i związanych z nią problemów definicyjnych oraz ewolucji podstaw prawnych stosowania rozwoju samopodtrzymującego się w Unii Europejskiej, z uwzględnieniem zmian związanych z przyjęciem Traktatu z Lizbony.

ISTOTA KONCEPCJI ROZWOJU SAMOPODTRZYMUJĄCEGO SIĘ

Za punkt odniesienia w dyskusji na temat istoty rozwoju samopodtrzymującego się można uznać definicję Komisji Brundtland. Zgodnie z jej ustaleniami rozwój samopodtrzymujący się to: „rozwój, który odpowiadałby potrzebom pokolenia dzisiejszego bez uszczerbku dla potrzeb pokoleń następnych”¹. Przyjęcie definicji oznacza konieczność podjęcia problemu długookresowej trwałości rozwoju społeczno-gospodarczego, który do tego momentu był rzadko rozważany. Zgodnie z tą definicją nadrzędnym celem samopodtrzymującego się rozwoju jest zapewnienie godnego życia członków obecnego i przyszłych pokoleń, co oznacza zaspokojenie teraźniejszych potrzeb, bez pozbawienia przyszłych pokoleń możliwości zrealizowania pragnień. Wynika z tego, że istotą rozwoju samopodtrzymującego się jest trwałość. Podstawą tej trwałości jest człowiek jako: jednostka, grupa społeczna, naród i cała ludzkość².

Głównym ograniczeniem tak pojętej trwałości rozwoju jest degradacja środowiska naturalnego, wynikająca z całokształtu procesów gospodarczych i społecznych, bezpośrednio zagrażająca trwałości tych procesów. Rozwój ten jest „trwały” – to stwierdzenie najczęściej utożsamia się z kwestią trwałości kapitału przyrody. Lecząc, idąc za D. Kiełczewskim, kategorię tę można rozumieć szerzej

¹ *Commission mondiale sur l'environnement et le développement*, Notre avenir à tous, Quebec 1989, s. 51.

² B. Poskrobko, T. Poskrobko, *Zarządzanie środowiskiem w Polsce*, Warszawa 2012, s. 17–18.

– utożsamiać z nieograniczonym horyzontem czasowym wzrostu szeroko pojętego (ilościowo i jakościowo) dobrobytu. Czyli chodzi o trwałość wszystkich – nie tylko kapitału przyrody – możliwych czynników wzrostu dobrobytu³. Takie rozumienie trwałości zawarte jest w definicji Komisji Brundtland oraz konsekwentnie rozwija się je w dokumencie Agenda 21, który poświęcony jest głównie temu jak przeciwdziałać ubóstwu oraz innym problemom rozwojowym, nie zaciągając długu wobec przyszłych pokoleń⁴.

W pierwszej kolejności trwałość ta dotyczy wymiaru ekologicznego (trwałość ekologiczna), który ma wesprzeć podupadającą ideę postępu naukowo-technicznego, odsuwając w odległą przyszłość widmo ekologicznej zagłady. Przy założeniu, że rozwój cywilizacyjny powinien być zdolny do trwania w czasie (samopodtrzymywania się), trwałość ekologiczna staje się niezbędną *quasi* normą etyczną, stojącą na straży zagrożonego środowiska przyrodniczego oraz ograniczającą nadmierne apetyty konsumpcyjne⁵.

Istotą samopodtrzymującego się rozwoju jest trwały, dynamiczny rozwój gospodarki i społeczeństwa, który nie doprowadzi do zmian w środowisku (jego naruszenia) tam, gdzie jego stan jest dobry, bądź kiedy stan środowiska jest zły (obszary zdegradowane) – poprzez rozwój gospodarki, społeczeństwa doprowadzi do poprawy stanu środowiska naturalnego. Warto zauważyć, że istota samopodtrzymującego się rozwoju nie tkwi w równoważeniu⁶ relacji między takimi dziedzinami (wymiarami) jak: gospodarka, społeczeństwo czy środowisko naturalne, lecz w wyborze charakteru – trwałości⁷ (zob. rys. 1).

³ D. Kielczewski, *Konsumpcja a perspektywy zrównoważonego rozwoju*, Białystok 2008, s. 28.

⁴ *Ibidem*, s. 30.

⁵ D. Liszewski, *Etyczne podstawy rozwoju zrównoważonego*, „Problemy ekorozwoju” 2007, t. 2, nr 1, s. 29–32.

⁶ Idąc za P. Jeżowskim, na gruncie literatury przedmiotu, reprezentującej ekonomię ekologiczną, ekonomię środowiska i dyscypliny pokrewne, nie ma szczególnego (poza tradycją polską) podkreślenia równoważenia. Co najwyżej można tu mówić o silniejszej lub słabszej integracji (powiązaniu) tych dziedzin. Wydaje się również, że nadmierna eksploatacja przymiotnika „zrównoważony” w jego dosłownym znaczeniu stanowi pewne niebezpieczeństwo, ponieważ poszerza pole nie dość dokładnego precyzowania pojęć i kieruje uwagę na nieistotne cechy omawianej kategorii społeczno-ekonomicznej.

⁷ P. Jeżowski, *Rozwój zrównoważony we współczesnych koncepcjach ekonomicznych*, w: *Zrównoważony rozwój. Wybrane problemy teoretyczne i implementacja w świetle dokumentów Unii Europejskiej*, red. B. Poskrobko, S. Kozłowski, Białystok–Warszawa 2005, s. 58.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Ministère de l'Écologie et du Développement durable et Commissariat général du Plan*, www.assemblee-nationale.fr.

GENEZA KONCEPCJI ROZWOJU SAMOPODTRZYMUJĄCEGO SIĘ

Koncepcja rozwoju samopodtrzymującego się stanowi dzisiaj integralną część dyskursu większości rządzących i polityk rozwoju, zarówno w wymiarze narodowym, jak i międzynarodowym. Pojawiła się po długiej refleksji na temat negatywnych skutków działalności człowieka na środowisko naturalne. Pierwsze duże konferencje międzynarodowe, koncentrujące się na pewnych aspektach ochrony środowiska naturalnego, sięgają końca XIX wieku. Wśród nich można wymienić m.in.: konwencję berlińską (dotyczącą połowów łosia w dorzeczu Renu) z 1885 roku⁸, konwencję paryską (dotyczącą ochrony ptaków) z 1895 roku oraz z 1902 roku⁹, a także konferencję haską z 1909 roku zorganizowaną z inicjatywy prezydenta Roosvelta, podczas której 45 państw dyskutowało o tym jak w najlepszy sposób zapewnić ochronę prawną światowych źródeł energii i dokonać swoistej inwentaryzacji zasobów naturalnych, niezbędnych do życia gospodarczego¹⁰. Mnożenie tych spotkań doprowadziło do „wizji sytuacji

⁸ *Convention entre la Suisse, l'Allemagne et les Pays-Bas pour régulariser la pêche du saumon dans le bassin du Rhin*, <http://www.admin.ch/opc/fr/classified-compilation/18850013/index.html> (dostęp: kwiecień 2014).

⁹ M. Maldague, *Traité de gestion de l'environnement tropical*, t. 1, http://classiques.uqac.ca/collection_sciences_developpement/maldague_michel/traite_gestion_foret_trop_t1/Chap_1_07.pdf, s. 4.

¹⁰ *Ibidem*, s. 4

kryzysowej w wymiarze międzynarodowym”¹¹, w której problemami powracającymi jest degradacja środowiska naturalnego. Jednak to Klub Rzymski z raportem Meadowsów z 1972 roku był pierwszym dokumentem o charakterze wręcz alarmującym, wzywającym do konieczności zmiany dotychczasowego kierunku rozwoju człowieka. Raport ten ustalił formalnie zależność między rozwojem ekonomicznym i degradacją środowiska naturalnego. Opowiadał się za ograniczeniem utrzymywania silnego wzrostu gospodarczego, z powodu ograniczonej wielkości zasobów naturalnych. Publikacja Meadowsów zapoczątkowała całą falę krytyki adresowanej względem dotychczasowych modeli rozwoju konwencjonalnego. Wśród krytyków znalazła się Susan Baker, która poddała w wątpliwość kontynuowanie konwencjonalnego modelu rozwoju, opartego na rosnącej dominacji człowieka nad przyrodą¹². Według niej jest to instrumentalizacja przyrody na potrzeby gatunku ludzkiego. Jednocześnie, zachodni model rozwoju kładzie głównie akcent na wzrost ekonomiczny i konsumpcję. Ta konsumpcja jest określana jako ważny czynnik dobrobytu ludzkiego¹³. Krytyka dotyczy także tego, że rozwój i jakość życia powinny się opierać nie tylko na danych ilościowych, mierzonych ilością nabytych dóbr konsumpcyjnych, lecz przede wszystkim – jakością życia (nadmierna konsumpcja dodatkowo prowadzi do eksploatacji zasobów naturalnych). Ostatecznie S. Baker sądzi, że konwencjonalne modele rozwoju ekonomicznego nie biorą pod uwagę zdolności ekosfery i skończoności zasobów naturalnych, podczas gdy te dwa elementy mają naturalne granice wzrostu gospodarczego.

Na przełomie lat 70. i 80. XX wieku zwrócono uwagę, że ludzkość stwarza zagrożenie dla podstaw własnego życia, w swym dążeniu do coraz większej produkcji i konsumpcji bez uwzględniania skończonej ilości zasobów przyrody oraz jej ograniczonej zdolności do samoregeneracji. Wcześniej nie przywiązywano do tego większego znaczenia. Zasoby naturalne traktowano jako towary, które będą dostępne w nieskończoność, i dlatego można ich bez ograniczenia używać.

W odpowiedzi na te krytyczne uwagi Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło rezolucję 38/161 w 1983 roku, która pozwoliła na stworzenie Światowej Komisji ds. Środowiska i Rozwoju (*The World Commission on Environment and Development*)¹⁴. Komisja ta, będąca pod mandatem NZ, ma na celu rozwijać „światowy program zmian”¹⁵. Po czterech latach badań, w 1987 roku, Komisja ta opublikowała rezultaty w raporcie *Our common future* (Nasza wspólna przy-

¹¹ Źródło: Y. Veyret, *Le développement durable*, Paris 2005, s. 22.

¹² S. Baker, *Sustainable Development*, London 2006, s. 14.

¹³ W istocie, wskaźnikami używanymi dla pomiaru rozwoju jest poziom życia, który jest w istocie miarą dochodu.

¹⁴ Źródło: <http://perspective.usherbrooke.ca/bilan/servlet/BMDictionnaire?iddictionnaire=1863>.

¹⁵ *Organisation des Nations Unies, Resolution A/RES/38/161*, <http://www.un-documents.net/a38r161.htm>.

szłość)¹⁶, znanym pod potoczną nazwą jako raport Brundtland od nazwiska przewodniczącej Komisji. Raport ten wprowadził nową koncepcję rozwoju samopodtrzymującego się¹⁷, która wypełniła cele Komisji. Wzrost świadomości zagrożenia, jakie niesie za sobą dalszy sposób prowadzenia rozwoju konwencjonalnego oraz powyższy raport doprowadziły do uzgodnienia w 1992 roku na konferencji NZ w Rio de Janeiro nowych wytycznych rozwoju, które określono wspólną nazwą *sustainable development*¹⁸.

Koncepcja rozwoju samopodtrzymującego się pojawia się zatem jako iloczyn (wynik mnożenia) kontekstu społeczno-ekonomicznego i ówczesnej polityki, która uwidocznia napięcia związane z wyzwaniami społecznymi, ale również postaw epistemologicznych i etycznych, czasami sprzecznych w istocie i we wszystkich przypadkach bardzo skomplikowanych¹⁹. Idąc za Dariuszem Kiełczewskim, wśród przesłanek powstania koncepcji rozwoju samopodtrzymującego się można wymienić:

- przesłanki empiryczne – kryzys ekologiczny drugiej połowy XX wieku, problemy społeczne związane z trudnościami realizacji polityki socjalnej, problemy gospodarczo-polityczne, związane z procesem globalizacji;
- przesłanki etyczne – wzrost popularności etyki ekologicznej wynikający ze wzrostu świadomości ekologicznej społeczeństwa, dylematy etyczne związane z funkcjonowaniem współczesnej gospodarki;
- przesłanki polityczne i prawne – wzrost zainteresowania problemami ochrony środowiska naturalnego, zarówno przez instytucje i organizacje międzynarodowe, jak i przez rządy poszczególnych państw i przedsiębiorstwa, a także poprzez publikowanie wielu artykułów o problematyce środowiskowej;
- przesłanki teoretyczne – upowszechnienie się metody poznania, opartej na podejściu systemowym i/lub holistycznym, zakładającym, że rzeczywistość nie składa się z odrębnych, niezależnych od siebie elementów, ale zgodnie z nieformalnym prawem ekologii B. Commonera, każda rzecz jest powiązana z innymi rzeczami;
- dyskusję prowadzoną w ramach nauk ekonomicznych, dotyczącą uwarunkowań rozwoju samopodtrzymującego się społeczno-gospodarczego²⁰.

¹⁶ *Commission mondiale...*, s. 51.

¹⁷ Po raz pierwszy pojęcie to zostało użyte w 1980 r., w Światowej Strategii Ochrony Przyrody opublikowanej przez Międzynarodową Unię Ochrony Przyrody (UICN). To pierwsza „promocja” zachowania środowiska naturalnego, lecz różni się to pojęcie od sensu pojęcia obecnego. Nie uwzględniało ono istoty obecnej koncepcji, a więc trwałości środowiska naturalnego oraz związku między trwałością środowiska, rozwojem gospodarczym i społecznym.

¹⁸ H. Rogall, *Ekonomia zrównoważonego rozwoju. Teoria i praktyka*, Poznań 2010, s. 39.

¹⁹ P. Hertig, *Le développement durable: un projet multidimensionnel, un concept discuté*, „Formation et pratiques d’enseignement en question” 2011, nr 13, s. 24.

²⁰ D. Kiełczewski, *Konsumpcja...*, s. 15–16.

PROBLEMY DEFINICYJNE ROZWOJU SAMOPODTRZYMUJĄCEGO SIĘ

Samopodtrzymujący się rozwój jest terminem polisemicznym²¹, co wywołuje szereg problemów z jego tłumaczeniem, zarówno na poziomie globalnym, jak i wewnętrznych, krajowych tłumaczeń. Z jednej strony ta „plastyczność” koncepcji skłania wielu aktorów (w tym badaczy naukowych) do tworzenia własnych pojęć, powodując często chaos definicyjny. Z drugiej strony, fakt ten sprawił właśnie, że doszło do przyjęcia koncepcji w 1992 roku przez wszystkie państwa świata. Szacuje się, że istnieje około 200 definicji tej koncepcji²². Jednak pole interpretacji wydaje się zbyt szerokie. Okazuje się, że za zgodą na wprowadzenie nowego pojęcia nie idzie porozumienie dotyczące wspólnej definicji czy strategii.

Samopodtrzymujący się rozwój jest definiowany jako rozwój społeczno-gospodarczy, ze szczególnym naciskiem na jakościowy, a nie tylko ilościowy rozwój²³. Rozwój ten ma charakter antropocentryczny, co oznacza, że ma na celu zaspokojenie podstawowych potrzeb ludzkich, gdzie sprawiedliwość między- i wewnątrzpokoleniowa oraz bezpieczeństwo jest wynikiem tej definicji. Jednak kategoria rozwoju – z definicji nie jest podporządkowana człowiekowi. Stwierdzenie to dotyczy przede wszystkim ogólnej definicji rozwoju i rozwoju regionu²⁴. Pojęcie rozwoju w użyciu potocznym znajduje bardzo szerokie zastosowanie. Słownik języka polskiego definiuje rozwój jako wszelki długotrwały proces kierunkowych zmian, przeobrażeń, przechodzenia do stanów lub form bardziej złożonych lub pod pewnym względem doskonalszych; także pewne (wyższe) stadium tego procesu, rozkwit, rozrost²⁵. Bazyli Poskrobko definiuje rozwój jako: „całokształt działań społeczeństwa, podejmowanych świadomie i podświadomie (uwarunkowanych genetycznie i kulturowo), które mają na celu polepszenie warunków bytu i stałe doskonalenie gatunku ludzkiego²⁶. W praktyce kształtowanie rozwoju może rozumiać się z godnością osoby ludzkiej,

²¹ P. Hertig, *Le développement durable...*, s. 20.

²² Por.: http://aquadoc.typepad.com/files/sustainability_definitions.pdf.

²³ Po II wojnie światowej terminem rozwój posługiwano się początkowo wyłącznie przy analizie gospodarek trzecioświatowych, zaś w odniesieniu do państw wysoko uprzemysłowionych używano pojęcia wzrostu, zakładając, jakby milcząco, że istniejące w tych państwach struktury gospodarcze są na tyle rozwinięte, że nie stanowią hamulca dalszego zwiększania rozmiarów produkcji i konsumpcji. Pojęcie wzrostu zaczęto łączyć zatem z bardziej z ilościowymi zmianami, zaś pojęcie rozwoju – ze zmianami jakościowymi.

²⁴ F. Piontek, B. Piontek, *Alternatywne koncepcje wdrażania rozwoju i ich skutki dla kategorii kapitał*, „Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy” 2005, nr 6, s. 71.

²⁵ Por. Z. Dobrska, *Pojęcie rozwoju gospodarczego – analiza wstępna*, w: *Rozwój w dobie globalizacji*, red. A. Bąkiewicz, U. Żuławska, Warszawa 2010, s. 23; F. Piontek, B. Piontek, *Alternatywne koncepcje...*, s. 70.

²⁶ B. Poskrobko, *Cykliczność, trwałość i równoważenie rozwoju*, w: *Zrównoważony rozwój. Wybrane problemy teoretyczne i implementacja w świetle dokumentów Unii Europejskiej*, red. B. Poskrobko, S. Kozłowski, Białystok–Warszawa 2005, s. 22.

a w konsekwencji – rozwój może nie służyć człowiekowi, może być na różne sposoby zawłaszczany, a między innymi – podporządkowywany technologiom.

W literaturze przedmiotu kategorię rozwoju samopodtrzymującego się definiuje się na różne sposoby często zachowując i akcentując sektorowe ujęcie jej treści. F. Piontek i B. Piontek, nazywając go rozwojem trwałym i zrównoważonym, definiują jako trwałą poprawę jakości życia współczesnych i przyszłych pokoleń poprzez kształtowanie właściwych proporcji między trzema rodzajami kapitału: ekonomicznym (E), ludzkim (L) i przyrodniczym (P)²⁷. Zatem, koncepcję *sustainable development* należy utożsamiać z ciągłym rozwojem określonych polityk sektorowych, w szczególności polityką środowiskową, gospodarczą i społeczną. Dla racjonalnego rozwoju poszczególnych sektorów konieczna jest ich harmonizacja²⁸ czy też synchronizacja. Wyzwaniem dla współczesnego świata stała się konieczność utrzymania homeostazy pomiędzy trzema wyżej wymienionymi segmentami oraz minimalizacja dylematu – coś za coś²⁹. Koncepcja samopodtrzymującego się rozwoju zakłada możliwość przeobrażania społeczeństwa, jak też jego różnych sfer funkcjonowania w taki sposób, żeby zabezpieczyć zasoby i umożliwić kolejnym pokoleniom korzystanie z osiągnięć innych.

Termin samopodtrzymujący się rozwój oznacza taki rozwój, który doprowadzić ma do stanu równowagi oraz utrzymać ten stan (który jednakże nie będzie miał charakteru statycznego, lecz dynamiczny)³⁰. Podstawowe pytanie dotyczy tego, co ma być doprowadzone do owego stanu – środowisko, społeczeństwo, gospodarka czy cała cywilizacja (pojmowana jako dzieło ludzkie także w zakresie świadomego wykorzystania i przetwarzania bądź też nie, elementów środowiska przyrodniczego)? A może wszystkie te elementy? W literaturze B. Poskrobko wskazuje, że są to środowisko, gospodarka i społeczeństwo we wzajemnych relacjach pomiędzy tymi systemami. Zarazem przyjmuje, że relacje pomiędzy poszczególnymi systemami nie powinny naruszać niewrażliwych elementów tych systemów³¹ – oznaczałoby to m.in., że ani gospodarka, ani społeczeństwo nie powinny naruszać najistotniejszych elementów środowiska naturalnego.

²⁷ F. Piontek, B. Piontek, *Alternatywne koncepcje...*, s. 54.

²⁸ Wyznacznik harmonizacji kapitału społecznego, gospodarczego i środowiskowego stał się punktem odniesienia prowadzenia racjonalnej polityki już nie tylko na skalę globalną, ale i na poziomie lokalnym, regionalnym itd.

²⁹ R. Rosicki, *Międzynarodowe i europejskie koncepcje zrównoważonego rozwoju*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny” 2010, nr 4, s. 45–46.

³⁰ Równoważenie relacji nie oznacza jednak unifikacji tempa rozwoju systemów (co nie jest możliwe) a jedynie dostosowywanie zakresu i tempa zmian w jednym systemie do zmian w dwóch pozostałych. Trudność określenia tych relacji powoduje fakt, że każdy system rozwija się (zmienia się) we właściwym dla siebie cyklu rozwojowym.

³¹ B. Poskrobko, *Cykliczność...*, s. 32–33.

W języku angielskim *sustainable* oznacza zdolność podtrzymania, utrzymanie kogoś, wytrzymanie, kontynuowanie przez długi czas³², trwanie bez poddawania się, jako przymiotnik oznacza trwały np. wzrost, przyjazny dla środowiska oraz odnawialny. Warto zauważyć, na co zresztą wskazuje Maria Magdalena Kenig-Witkowska, że od momentu wprowadzenia terminu *sustainable development* do obrotu prawnego, pojawiły się problemy z jego przełożeniem na inne języki, w tym na język polski³³. Używa się często określeń rozwój zrównoważony, rozwój samopodtrzymujący się, rozwój trwały, rozwój ciągły³⁴, rozwój sustensywny, a także wzrost zrównoważony, wzrost samopodtrzymujący się³⁵. H. Drzewiecki na tej podstawie przyjął, że rozwój suspensywny to oszczędna i troskliwa gospodarka zasobami człowieka (naturalnymi i materialnymi); rozwój ani intensywny ani ekstensywny, lecz rozwój w imię przetrwania, dający obecnym i przyszłym pokoleniom możliwość dalszego godziwego korzystania z odnawialnych i niezbywalnych zasobów naszej Ziemi³⁶. W języku polskim dominuje jednak tłumaczenie „zrównoważony rozwój” (termin ten został zawarty w Konstytucji RP w art. 5), co nie do końca wydaje się odpowiednikiem zawartości semantycznej terminu *sustainable development*³⁷. Bazyli Poskrobko i Tomasz Poskrobko definiują *sustainable development* (jako trwały i zrównoważony rozwój) jako taki sposób prowadzenia działalności gospodarczej, kształtowania i wykorzystania potencjału środowiska oraz taka organizacja życia społecznego, które zapewnią: dynamiczny rozwój jakościowo nowych procesów produkcyjnych, systemów zarządzania, trwałość użytkowania zasobów, sił, walorów i procesów przyrodniczych oraz poprawę (w pierwszym okresie), a następnie zachowanie wysokiej jakości życia ludzi – osób, rodzin i społeczeństw³⁸. Niezależnie od przyjętego tłumaczenia *sustainable development* terminem tym określa się pewien model rozwoju gospodarczego, dający się pogodzić z wymogami środowiska naturalnego, zaspakajający nie tylko konsumpcyjne potrzeby ludzi, lecz także i prawo do życia w środowisku czystym. Bez względu na przyjętą formę tłumaczenia obowiązującego w Polsce, w niniejszej analizie stosowany jest termin rozwoju samopodtrzymującego się.

W literaturze francuskojęzycznej *sustanaible development* jest tłumaczone jako *developpement durable*, co w sposób dosłowny oznacza trwały rozwój.

³² *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, red. S. Wehmeier, Oxford 2002 (wyd. 6.), s. 1312.

³³ M. M. Kenig-Witkowska, *Międzynarodowe prawo środowiska. Wybrane zagadnienia systemowe*, Warszawa 2011, s. 30.

³⁴ M. Sitek, „Sustainable development” – ciągły czy zrównoważony rozwój?, „Państwo i prawo” 1999, nr 2, s. 82–83.

³⁵ Takie określenie pojawiło się w latach 80. w teorii ekonomii; zob. szerzej: J. Boć, K. Nowacki, E. Samborska-Boć, *Ochrona środowiska*, Wrocław 2000, s. 60.

³⁶ Z. Bukowski, *Zrównoważony rozwój...*, s. 38.

³⁷ M. M. Kenig-Witkowska, *Międzynarodowe prawo środowiska...*, s. 30.

³⁸ B. Poskrobko, T. Poskrobko, *Zarządzanie środowiskiem...*, s. 17–18.

To francuskie *durable* według wielu francuskich autorów nie odzwierciedla także sensu angielskiego *sustainable*. Dlatego w literaturze tej pojawił się jeszcze jeden termin *developpement soutenable* (można go tłumaczyć jako rozwój samopodtrzymujący się), który wydaje się bliższy znaczeniu angielskiego wyrażenia.

Z pojęciem rozwoju samopodtrzymującego się często utożsamiane jest pojęcie ekorozwoju, co nie do końca jest właściwe. Pojęcie ekorozwój jest pojęciem odrębnym i nawet w literaturze angielskojęzycznej nazywany *eco-development*, zaś w języku francuskim *ecodéveloppement*³⁹. Stefan Kozłowski wskazuje, że rozwój samopodtrzymujący się jest pojęciem o wiele szerszym od ekorozwoju, ten ostatni można nazwać rozwojem środowiskowym. W ekorozwoju akcentuje się aspekt ekologiczny rozwoju gospodarczego jak i społecznego. Należy jasno odróżnić pojęcia rozwoju samopodtrzymującego się od ekorozwoju czy nawet samej ochrony środowiska naturalnego. Wskazują jednocześnie, że żaden z wymienionych elementów rozwoju nie powinien zmniejszać się w procesie rozwoju, co jest przejawem jego trwałości.

Można przyjąć, że rozwój samopodtrzymujący się jest koncepcją płynną, zmieniającą się w czasie i przestrzeni, odzwierciedlającą różnice systemów wartości. Jednak mimo swojej wieloznaczności ma lub przynajmniej powinna mieć pewne elementy wspólne.

Po pierwsze – sprawiedliwość, uwzględniającą prawa biedniejszych i przyszłych generacji. Po drugie – długoterminowy punkt widzenia w stosowaniu zasady przeczności. Po trzecie – rozwój ten oparty jest na myśleniu systemowym, pozwalającym na zrozumienie wzajemnych związków między środowiskiem, gospodarką i społeczeństwem⁴⁰. Rozwój samopodtrzymujący się, pozostając zasadą, przekształca się stopniowo w dyscyplinę naukową, nowoczesny kierunek rozwoju gospodarki⁴¹.

ZASADY ROZWOJU SAMOPODTRZYMUJĄCEGO SIĘ W PRAWIE MIĘDZYNARODOWYM

Zasada samopodtrzymującego się rozwoju stała się stałym i ważnym elementem porządku prawnego na wszystkich jego szczeblach: międzynarodowym, narodowym (państwowym) i regionalnym. Jednak zanim stała się jedną z istotnych zasad realizowanych w systemie prawnym Unii Europejskiej, warto podkreślić, że początki dyskusji nad sformułowaniem zasad tej koncepcji, początkowo nazywanej ekorozwojem, wiążą się z problematyką państw słabo

³⁹ Źródło: <http://www.eionet.europa.eu/gemet/concept?langcode=pl&ns=1&cp=2434>.

⁴⁰ P. Jeżowski, *Rozwój zrównoważony...*, s. 59.

⁴¹ M. Woźniak, *Zrównoważony rozwój jako strategia definiująca nowoczesne gospodarowanie przestrzenią w Polsce (aspekty prawne)*, „Ekonomia i prawo” 2011, t. 7, s. 132.

rozwiniętych, a nie – jak wielu sądzi – dyskusji nad obecnością rozwoju w strategii gospodarczej państw zaawansowanych cywilizacyjnie⁴². Mimo że początki zasady rozwoju samopodtrzymującego się sięgają ustaleń z Konferencji Sztokholmskiej z 1972 roku⁴³, oficjalnie do prawa międzynarodowego weszła za sprawą konferencji z Rio de Janeiro w 1992 roku, podczas której przygotowano dokumenty: Deklaracja z Rio oraz Agenda 21. Deklaracja zawierała zasady określające prawa oraz obowiązki państw związane z realizacją rozwoju samopodtrzymującego się, w tym zapewnienia ludzkości jak najlepszych warunków egzystencji. W dokumencie uznano, że jedyną drogą do osiągnięcia tych celów jest ochrona oraz racjonalne wykorzystanie zasobów naturalnych. Dokument Agenda 21 zawierał fundamentalne zalecenia dotyczące ochrony i kształtowania środowiska, w którym żyje człowiek, zwracając szczególną uwagę na uwarunkowania społeczne i ekonomiczne kształtujące środowisko oraz racjonalne zarządzanie zasobami naturalnymi (uwzględniając ograniczoność tych zasobów)⁴⁴. To, że zasada rozwoju samopodtrzymującego się powstała na poziomie prawa międzynarodowego wywiera wpływ, zarówno na jej treść merytoryczną, jak i znaczenie. Wchodzi w skład zasad ogólnych prawa międzynarodowego i uznawana jest za jedną z kluczowych koncepcji współczesnego prawa ochrony środowiska naturalnego. Co więcej zasada ta staje się powoli motorem działań prowadzonych przez społeczność międzynarodową⁴⁵.

Zbigniew Bukowski dokonuje rozróżnienia na pojęcie zasady rozwoju samopodtrzymującego się oraz zasad rozwoju samopodtrzymującego się. Poprzez pojęcie zasada rozumie się:

- to, na czym się coś zasadza, opiera; podstawa, podwalina, oparcie, fundament;
- regułę, normę postępowania, prawo podstawowe.

Chodzi o pewne fundamentalne dla danej nauki reguły i normy⁴⁶. Zasady (prawa) stanowią, obok reguł, istotny element każdego systemu prawnego. Są one definiowane jako ogólne preferencje, tworzone w związku ze społecznymi, politycznymi i gospodarczymi celami, które są urzeczywistniane przez dany porządek prawny lub jako nakazy optymalizacyjne, które nie zawierają defini-

⁴² J. Gudowski, *Ignacy Sachs jako prekursor koncepcji zrównoważonego rozwoju*, w: *Od koncepcji ekorozwoju do ekonomii zrównoważonego rozwoju*, red. D. Kielczowski, Białystok 2009, s. 12.

⁴³ W przyjętej Deklaracji Sztokholmskiej zasada nie została wyraźnie sformułowana, jednak wiele postanowień zawartych w niej i rekomendacjach przyjętego wówczas Planu działania na rzecz środowiska naturalnego zawiera elementy tej zasady, które można odszukać także we wcześniejszych dokumentach międzynarodowych.

⁴⁴ Por. *Agenda 21: Earth Summit: The United Nations Programme of Action from Rio*, Germany, 2013, s. 1–348.

⁴⁵ G. Grabowska, *Źródła międzynarodowego prawa środowiska*, w: *Rozważania o państwie i prawie. Księga jubileuszowa ofiarowana Józefowi Nowackiemu*, Katowice 1993, s. 86–88.

⁴⁶ Z. Bukowski, *Zrównoważony rozwój...*, s. 35.

tywnych postanowień, lecz powinny być realizowane według kryteriów prawnych i rzeczywistych możliwości, uwzględniając przy tym wchodzące w grę interesy⁴⁷. Zasady w przeciwieństwie do reguł mogą być urzeczywistniane tylko w pewnym stopniu.

Szerokie wykorzystanie pojęcia zasada rozwoju samopodtrzymującego się w licznych naukach ekonomicznych, filozoficznych, społecznych oraz w prawie oznacza istotną dla danej dziedziny regułę. Gdy używa się w liczbie mnogiej pojęcia zasady rozwoju samopodtrzymującego się, z reguły wskazuje się na pewne elementy zarówno wchodzące w skład pojedynczego pojęcia zasada rozwoju samopodtrzymującego się, jak i szerzej – współtowarzyszące tej zasadzie, jak ma to miejsce np. w Deklaracji z Rio de Janeiro, przy czym znaczna ich część ma bezpośrednie związki z prawem ochrony środowiska (stanowiąc jego zasady ogólne)⁴⁸.

Warto przypomnieć, że Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w sprawie Projektu Gabčíkovo-Nagymaros (Węgry vs Słowacja) nie zgodził się z ich znaczeniem (wziął on pod uwagę obok zasady rozwoju samopodtrzymującego się, także zasadę ostrożności oraz ocenę oddziaływania na środowisko). Przy podejmowaniu decyzji Trybunał nie wziął w pełni pod uwagę tych zasad⁴⁹, chociaż istnieje wiele międzynarodowych konwencji oraz prac naukowych, które bezpośrednio odnoszą się do nich. Niemniej jednak, istnieje oddzielna opinia sędziego Christophera Weeramantry'ego, który w trosce o ochronę środowiska poświęcił szczególną uwagę tym zasadom. Początkowo, badając status prawny rozwoju samopodtrzymującego się stwierdził, że jest on zasadą prawną o statusie normatywnym, i założył, że osiągnął on status zwyczajowego prawa międzynarodowego⁵⁰. W końcowym efekcie badań nie udało mu się tego udowodnić. Stwierdził jednak, że prawo do rozwoju i prawo do ochrony środowiska są ze sobą niezgodne. Ponieważ zasady te działają w konflikcie, a rozwój samopodtrzymujący potrzebny jest jako zasada, która złagodzi ten konflikt. W tym aspekcie rozwój samopodtrzymujący się pełni rolę zasady interweniującej, która pośredniczy pomiędzy wdrożeniem prawa do rozwoju i prawa do ochrony

⁴⁷ A. Wróbel, *Artykuł 1*, w: *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*, red. A. Wróbel, Warszawa 2012, s. 145–146.

⁴⁸ Z. Bukowski, *Zrównoważony rozwój...*, s. 44.

⁴⁹ Tym samym odrzucił możliwość uznania zasady rozwoju samopodtrzymującego się do katalogu norm prawa o charakterze *ius cogens* – czyli (z łac.) przepis prawny bezwzględnie obowiązujący, którego strony stosunku prawnego nie mogą zmienić, ani wyłączyć przez własne oświadczenie woli.

⁵⁰ Przed analizą jego opinii przede wszystkim ważne jest zrozumienie wymagań dla tworzenia statusu zwyczajowego. Ważne jest istnienie dwóch elementów: działania krajowego (*state practice*) i przekonania o mocy prawnej (*opinio iuris*). Po pierwsze, musi powstać obszerna i jednolita procedura państw. Po drugie, procedura musi być oparta na elemencie psychologicznym, że jest ona wymagana przez normy prawne, a nie przez zwyczajną moralność lub uprzejmość. Dlatego też, chociaż istnieje działanie krajowe, musi istnieć też przekonanie, że rozwój samopodtrzymujący się jest prawem, do którego państwa muszą się dostosować.

środowiska⁵¹. Pomimo że rozwój samopodtrzymujący się nie jest zwyczajem międzynarodowym, Sędzia Weeramantry może mieć rację twierdząc, że jest to zasada prawa o statusie normatywnym z następujących przyczyn. Po pierwsze, międzynarodowe konwencje i organizacje zasugerowały działania krajowe. Po drugie, rozwój samopodtrzymujący się jest zasadą interweniującą. Zapewne istnieją „uprawnione oczekiwania międzynarodowe”, że państwa powinny wykonywać swe działania zgodnie z celem rozwoju samopodtrzymującego, nawet jeśli nie są one wiążącym obowiązkiem prawnym⁵². Na koniec, mimo, że zasada rozwoju samopodtrzymującego, podobnie jak zasada ostrożności i ocena oddziaływania na środowisko⁵³ nie otrzymały statusu zwyczaju międzynarodowego, zostały one rozwinięte poprzez działania państw. Były połączone z elementem działania krajowego i uzyskały szeroką akceptację od międzynarodowej społeczności. W wyniku tego uzyskały wartość normatywną w prawie międzynarodowym. Działania państw oraz sposób, w jaki będą realizować zasady będą powodować, iż staną się one pewne. Co ważne, ponieważ państwa wskazały na swoje znaczące działania, można rozwinąć też element przekonania o mocy prawnej, by zasady te zyskały status prawa zwyczajowego. W dużej mierze zależy to od przyszłych decyzji trybunału, międzynarodowych konwencji, międzynarodowych organizacji, prac naukowych oraz międzynarodowej społeczności⁵⁴.

Zauważyć trzeba, że zasada rozwoju samopodtrzymującego się ma, z punktu widzenia prawa, podwójny charakter. Z jednej strony, jeśli chodzi o jej treść, ma charakter klauzuli odsyłającej, a z drugiej – jest zasadą o charakterze proceduralnym. Klauzule odsyłające to normy prawne odsyłające do zjawisk pozaprawnych – ekonomicznych, społecznych, kulturowych, istnienie ich w prawie tłumaczone jest koniecznością otwarcia systemu prawnego na zjawiska pozaprawne, które nie mogą być w pełni zdefiniowane przy użyciu pojęć prawnych. Nie wszystko można bowiem ująć w kategoriach norm prawnych⁵⁵. Używanie klauzul odsyłających przesunęło ciężar realizacji norm prawnych z organów stanowiących prawo na organy stosujące prawo, gdyż muszą one w każdym konkretnym przypadku ustalać znaczenie pojęć, do których

⁵¹ A. Viriyo, *Principle of Sustainable Development in International Environmental Law*, „Sustainable Development in International Environmental Law”, źródło: <http://www.ecolex.org/server2neu.php/libcat/restricted/li/MON-086900.pdf>, s. 4–5.

⁵² *Ibidem*, s. 12–13.

⁵³ Zasada ostrożności i ocena oddziaływania na środowisko mogą być cennymi zasadami, które pomogą w osiągnięciu rozwoju samopodtrzymującego. Ponieważ te trzy zasady wzajemnie na siebie oddziałują, są one tak samo ważne w międzynarodowym prawie środowiskowym.

⁵⁴ Zob. szerzej: Orzeczenie MTS z 25.09.1997 w sprawie Gabčíkovo-Nagymaros; M. M. Kenig-Witkowska, *Międzynarodowe prawo środowiska...*, s. 125.

⁵⁵ Pamiętać jednak trzeba, że używanie klauzul odsyłających lub zbyt częste ich używanie powoduje, że prawo staje się blankietowe i przez to naruszona jest jedna z podstaw systemu prawa w postaci zasady pewności prawa.

odsyła klauzula odsyłająca. Zasady proceduralne to zasady, które nie określają treści materialnych danej koncepcji, ale ustalają sposoby dookreślenia jej treści oraz realizacji⁵⁶. Główne zasady polityki rozwoju samopodtrzymującego się odnoszą się do trzech podstawowych relacji: środowisko – gospodarka, społeczeństwo – gospodarka, społeczeństwo – środowisko, dotyczących zarówno poszczególnych jednostek w państwie (ujmując różne szczeble zarządzania) oraz relacji międzynarodowych. Ujmując zasadę rozwoju samopodtrzymującego się jako klauzulę odsyłającą, w pierwszym rzędzie należy sięgnąć do dokumentów politycznych i literatury naukowej, szukając tam treści tej zasady.

Kluczową rolę w kształtowaniu się zasady rozwoju samopodtrzymującego się odegrały dokumenty przyjmowane pod auspicjami ONZ. Dzięki nim idea rozwoju samopodtrzymującego się uzyskała konkretną treść poprzez określenie jej zasadniczych składników, ale przede wszystkim została uzupełniona o ustalenia dotyczące metod i środków działań implementacyjnych⁵⁷.

Najważniejsze znaczenie dla odtworzenia treści zasady rozwoju samopodtrzymującego się ma raport Brundtland oraz prace Konferencji z Rio de Janeiro⁵⁸. Obok samego pojęcia samopodtrzymującego się rozwoju, centralną kategorią raportu stały się także: problem zaspokajania potrzeb ludzi kosztem przyrody, potrzeb bogatych kosztem biednych, potrzeb dzisiejszego pokolenia kosztem potrzeb przyszłych pokoleń, różnice w stosunkach między Północą a Południem, sytuacja w państwach trzeciego świata. Stwierdzono, że zasady rozwoju samopodtrzymującego się winny być realizowane przez wszystkie państwa, gdyż dopiero wówczas można będzie zaspokoić aspiracje obecnych i przyszłych pokoleń. W raporcie stwierdzono także, że rozwój samopodtrzymujący się powinien być uznany za cel polityki rządów wszystkich państw i rzeczywiście wiele państw świata przyjęło koncepcję rozwoju samopodtrzymującego się za podstawę swojej polityki ekologicznej czy środowiskowej. Efektem dyskusji nad raportem było zorganizowanie w Rio de Janeiro (3–14 czerwiec 1992 roku) II Konferencji ONZ, w czasie której sformułowano 27 zasad ujętych w powstałych wówczas dokumentach: Deklaracji z Rio oraz dokumencie wykonawczym Agenda 21. Jako podstawowe zasady przyjęto konieczność ograniczonego korzystania z zasobów naturalnych oraz zwiększoną dbałość o stan środowiska naturalnego. Niektóre postanowienia Deklaracji z Rio potwierdzają przyjęte wcześniej zasady, uznawane już w międzynarodowym prawie ochrony środowiska, inne kreują wzorce i reguły akceptowane niekiedy w praktyce, ale nie mają waloru normatywnego. Deklaracja wywarła istotny wpływ na kształtowanie się

⁵⁶ J. Sommer, *Unijne i krajowe uwarunkowania prawne kształtowania zrównoważonego rozwoju*, w: *Zrównoważony rozwój. Wybrane problemy teoretyczne i implementacja w świetle dokumentów Unii Europejskiej*, red. B. Poskrobko, S. Kozłowski, Białystok–Warszawa 2005, s. 149.

⁵⁷ A. Przyborowska-Klimczak, *Ochrona przyrody: studium prawnomiędzynarodowe*, Lublin 2004, s. 174.

⁵⁸ J. Sommer, *Unijne i krajowe uwarunkowania prawne...*, s. 149.

zwyczaju międzynarodowego i uregulowań traktatowych, w tym UE. Jej postanowienia zostały rozwinięte i przeniesione do programów konkretnych działań na rzecz rozwoju samopodtrzymującego się, jakim była Agenda 21. Według tych dokumentów za najważniejsze należy uznać poniższe zasady.

- W centrum zainteresowania rozwoju samopodtrzymującego się są ludzie, którzy mają prawo do twórczego, zdrowego życia przebiegającego w harmonii z przyrodą (zasada 1).
- Potrzeby rozwojowe i środowiskowe obecnych i przyszłych pokoleń muszą zostać sprawiedliwie uwzględnione (zasada 3). Problematykę sprawiedliwości, zarówno międzygeneracyjnej, jak i wewnątrzpokoleniowej uznano za priorytetową dla osiągnięcia rozwoju samopodtrzymującego się. Zasada sprawiedliwości międzypokoleniowej odnosi się bezpośrednio do prawa do rozwoju. Ma być ono w ten sposób postrzegane, aby sprawiedliwie uwzględniać rozwojowe i środowiskowe potrzeby obecnych i przyszłych pokoleń⁵⁹.
- Istotę zasady rozwoju samopodtrzymującego się najtrafniej oddaje zasada 4, w myśl której koniecznym warunkiem osiągnięcia rozwoju samopodtrzymującego się jest traktowanie ochrony środowiska jako integralnej części procesów rozwojowych i nierozpatrywanie jej w oderwaniu od tych procesów.
- Dążenie do wyeliminowania ubóstwa i zapobieganie jego powstawaniu (zasada 5)⁶⁰.
- Zasada wspólnej, lecz zróżnicowanej odpowiedzialności państw (zasada 7). Zasada ta jest związana z różnym stopniem przyczyniania się poszczególnych państw do powstawania problemów związanych ze środowiskiem. Szczególną odpowiedzialność za stan środowiska naturalnego ponoszą państwa rozwinięte, które powinny doprowadzić do ograniczenia i eliminowania wzorców nie zrównoważonej konsumpcji i produkcji, przy jednoczesnym wspieraniu państw rozwijających się. Praktycznym przykładem realizacji tej zasady jest ramowa Konwencja NZ w sprawie zmian klimatu⁶¹. Nakłada ona zarówno szereg działań jak i obowiązków na państwa rozwinięte, obarczając je po części za spowodowanie efektu cieplarnianego.

⁵⁹ Zasada ta wywołuje szereg kontrowersji związanych m.in. z niepełną przewidywalnością przyszłości. Problem wynika z faktu, że trudno jest ustalić potrzeby przyszłych pokoleń. Dlatego teoretycznie zakłada się, że oznacza ona wykorzystanie i rozwijanie naturalnego i kulturowego dziedzictwa przez jedno pokolenie w taki sposób, aby pozostawić to dziedzictwo dla przyszłych pokoleń w stanie nie pogorszonej w stosunku do zastanego.

⁶⁰ Zob. szerzej: P. Pieczyński, *Zasady ogólnych praw i obowiązków. Deklaracja z Rio de Janeiro w sprawie środowiska i rozwoju*, w: *Ekorozwój i Agenda 21. Interdyscyplinarny model kształcenia*, red. P. Pieczyński, Szczecin 2007, s. 208–211, źródło: http://www.mipe.oswiata.org.pl/rozwoj/doc/deklaracja_z_rio.pdf (dostęp: 14.12.2013).

⁶¹ Zob. szerzej: M. Pietraś, *Międzynarodowy reżim zmian klimatu*, Toruń 2011, s. 178–272.

- Zasada zapobiegania (prewencji) – wszystkie państwa powinny zastosować zapobiegawcze podejście do ochrony środowiska, mając na uwadze ich własne możliwości (zasada 2)⁶².
- Zasada ostrożności (przezorności) nakazuje państwom stosowanie podejścia zapobiegawczego w celu ochrony środowiska (zasada 15)⁶³.
- Zasada „zanieczyszczający płaci”⁶⁴ oznacza, że zanieczyszczający powinien ponosić wszelkie koszty zanieczyszczeń, mając na uwadze interes publiczny oraz niezakłócony międzynarodowy handel i proces inwestowania (zasada 16).
- Chronione powinno być środowisko i zasoby naturalne należące do ludzi uciskanych, znajdujących się pod jakąkolwiek dominacją bądź okupacją (zasada 23).
- Pokój, rozwój i ochrona środowiska są współzależne i niepodzielne (zasada 25).

⁶² Zasada prewencji została ujęta w wielu dokumentach międzynarodowych. Zgodnie z zasadą 21 Deklaracji Sztokholmskiej z 1972 r. państwa mają obowiązek zapewnienia, aby działalność w granicach ich jurysdykcji i nadzoru nie spowodowała szkód w środowisku innych państw lub obszarów poza granicami jurysdykcji krajowej. Zasadę tę włączono do dokumentów konferencji z Rio de Janeiro z 1992 r.: Deklaracji z Rio, Agendy 21, Deklaracji o ochronie lasów, konwencji o bioróżnorodności oraz ramowej konwencji NZ w sprawie zmian klimatu. Istota tej zasady polega na niepogarszaniu stanu środowiska poprzez oszacowanie potencjalnych, negatywnych skutków podejmowanych działań i zastosowaniu na tej podstawie odpowiednich środków zapobiegawczych. Zasada ta została uznana za zasadę polityki UE w dziedzinie środowiska. Została uwzględniona we wszystkich programach działania WE oraz w wielu aktach prawa unijnego.

⁶³ Geneza zasady ostrożności sięga początków lat 70. XX w. i została wymieniona w niemieckich dokumentach prawnych oraz w deklaracji ministerialnej z Bergen, uchwalonej w maju 1990 r. podczas konferencji zorganizowanej przez Europejską Komisję Gospodarczą ONZ i Komisję do spraw Środowiska WE, gdzie podkreślono znaczenie zasady ostrożności dla osiągnięcia rozwoju samopodtrzymującego się. Zasada ostrożności stanowi reakcję na niepewność, która występuje w obliczu zagrożeń dla środowiska, a także zdrowia ludzkiego i odnosi się do prawdopodobieństwa związku przyczynowego oraz rozmiarów zagrożenia. Na elementy tej zasady składają się m.in.: działania wyprzedzające, kalkulacje kosztów i efektywność działania, planowanie działalności w skali średnioterminowej, spłacanie dawnych ekologicznych długów za przedsięwzięcia podjęte bez należytej staranności w ocenie zagrożeń.

⁶⁴ Geneza zasady „zanieczyszczający płaci” (PPP) także sięga lat 70. XX w. i została sformułowana na forum OECD. Do prawa pierwotnego UE (TWE) została wprowadzona na podstawie art. 130 ust. 2 na mocy JAE. Można wyróżnić dwa sposoby interpretowania tej zasady. Zgodnie z pierwszym zanieczyszczający ponosi koszty działań prewencyjnych i usuwania zanieczyszczeń. Drugi sposób jest oparty na założeniu, że zanieczyszczający powinien być obciążony wszystkimi kosztami, które nawet tylko pośrednio wiążą się ze spowodowanymi przez niego zanieczyszczeniami. W praktyce, ujmując zasadę PPP w szerszym znaczeniu – sprawca ponosi odpowiedzialność finansową w pełnym zakresie za szkody spowodowane przez własną działalność, niezależnie od tego czy jest ona zgodna z prawem, czy nie, zaś w ujęciu węższym – zanieczyszczający ponosi odpowiedzialność za przestrzeganie określonego zakresu standardów środowiskowych.

- Zasada współpracy w duchu partnerstwa – państwa i ludzie powinni współpracować w dobrej wierze w duchu partnerstwa przy wypełnianiu zasad zawartych w Deklaracji i w dalszym rozwoju prawa międzynarodowego w procesie osiągania samopodtrzymującego się rozwoju⁶⁵ (zasada 27).

Znaczenie tych zasad zasługuje na podkreślenie, ponieważ są to fundamentalne zasady, które mają wartość trwałą. Zatem, dokumenty Konferencji z Rio zapoczątkowały nowy okres w procesie kształtowania się zasady rozwoju samopodtrzymującego się. Nastąpił rozwój badań nad teoretycznymi aspektami zasady oraz jej pozycji i roli w prawie międzynarodowym.

Ewolucja zasady rozwoju samopodtrzymującego się była wynikiem także ustaleń i dokumentów przyjętych na XIX Sesji Specjalnej Zgromadzenia Ogólnego ONZ, zwane pod nazwą „Szczyt Ziemi + 5”, która odbyła się w 1997 r. w Nowym Jorku. Kolejnym ważnym dokumentem ONZ zawierającym postanowienia dotyczące zasady rozwoju samopodtrzymującego się była Deklaracja Milenijna, przyjęta przez ZO ONZ w 2000 roku⁶⁶.

W dokumencie tym zasada rozwoju samopodtrzymującego się jest traktowana jako podstawowa przesłanka kształtowania środowiska człowieka, zapewnienia pokoju i rozwoju, a przede wszystkim eliminowania ubóstwa. Zasada ta była także podstawową koncepcją, na której stworzono dokumenty światowego Szczytu Rozwoju Samopodtrzymującego się, który odbył się w 2002, a więc w 10 rocznicę Rio I. W ramach spotkania wynegocjowano dokumenty: Plan Implementacji oraz Deklarację Johannesburgską w sprawie Rozwoju Samopodtrzymującego się. Mimo że Deklaracja ta miała mniejsze znaczenie, to jednak wskazała na pewne nowe elementy związane z podejściem do zasady rozwoju samopodtrzymującego się oraz problemów globalnych, jakie się w niej pojawiły. Obok wyraźnego wskazania na wymiary koncepcji, na uwagę zwraca fakt humanitarnego charakteru Deklaracji oraz podkreślenie znaczenie zasady wspólnej odpowiedzialności państw za losy świata, także w kontekście odpowiedzialności międzygeneracyjnej⁶⁷.

W celu doprecyzowania koncepcji rozwoju samopodtrzymującego się liczba zasad ulega rozszerzeniu o nowe elementy. Istotnym osiągnięciem było przyjęcie na 70 konferencji Stowarzyszenia Prawa Międzynarodowego deklaracji – Zasad Prawa Międzynarodowego dotyczącego Rozwoju Samopodtrzymującego się (Deklaracji z New Delhi, 2002)⁶⁸. Akt ten dotyczy prawa

⁶⁵ Déclaration de Rio sur l'environnement et le développement, źródło: <http://www.un.org/french/events/rio92/aconf15126vol1f.htm> (dostęp: 14.01.2014).

⁶⁶ Zob. źródło: <http://www.unic.un.org/pl/milenium2000/>.

⁶⁷ B. Barreau, „RIO+20”: *L'Heure du réalisme écologique?*, „Problemes économiques” 2012, nr 3044, s. 5–12.

⁶⁸ 70 konferencja ILA jest wynikiem działania Stowarzyszenia Prawa Międzynarodowego powstałego w 1873 r.; odbyła się w dniach 2–6 kwietnia 2002 r. w New Delhi Deklaracja w sprawie zasad międzynarodowego prawa, odnoszących się do rozwoju samopodtrzymującego się.

międzynarodowego, lecz w przypadku koncepcji rozwoju samopodtrzymującego się trudno byłoby przyjąć, że podstawy tej koncepcji są inne na poziomie globalnym a inne na poziomach krajowych. W Deklaracji określono siedem zasad⁶⁹:

1. obowiązku zapewnienia przez państwa zrównoważonego użytkowania zasobów naturalnych;
2. sprawiedliwości i wykorzenienia ubóstwa;
3. wspólnej, lecz zróżnicowanej odpowiedzialności;
4. przezorności w podejściu do zdrowia ludzkiego, zasobów naturalnych i ekosystemów;
5. udziału społeczeństwa oraz dostępu do informacji i wymiaru sprawiedliwości;
6. dobrego rządzenia;
7. integracji i współzależności⁷⁰.

Należy zwrócić uwagę, że większość z tych zasad wywodzi się z międzynarodowego prawa ochrony środowiska, lecz mają szerszy charakter, gdyż nie ograniczają się jedynie do problematyki środowiskowej.

ROZWÓJ SAMOPODTRZYMUJĄCY SIĘ ZASADĄ USTROJOWĄ UE

Samopodtrzymujący się rozwój jest przedmiotem szczególnego zaangażowania Unii Europejskiej oraz zasadą ogólną, leżącą u podstaw wszelkich jej polityk i działań. Zasady stanowią istotny element systemu prawa wspólnotowego. Można wyróżnić „zasady traktatowe” i „zasady pozatraktatowe”. Do pierwszej grupy zasad należą zasady zawarte *explicite* w przepisach traktatu, np. zasada niedyskryminacji czy zasada spójności, zwane strukturalnymi, oraz zasady zawarte *implicite* w przepisach traktatu, a wywiedzione z tych przepisów przez Trybunał Sprawiedliwości WE (ETS), zwane najczęściej zasadami ogólnymi prawa wspólnotowego/unijnego. Termin wzrost samopodtrzymujący się pojawia się w Traktacie o Unii Europejskiej z Maastricht z dnia 7 lutego 1992 roku⁷¹, w którym zastąpiono artykuł 2 Traktatu Rzymskiego, mówiącego o celach Wspólnoty Europejskiej. Dostosowanie jednak do powszechnie obowiązującego terminu tj. rozwoju samopodtrzymującego się w nomenklaturze europejskiej nastąpiło dopiero w Traktacie z Amsterdamu z 18 czerwca 1997 roku.

Wspólnotowa polityka ochrony środowiska naturalnego opiera się na fundamentalnych zasadach, które uwzględniają potrzebę ochrony środowiska naturalnego na terenie państw członkowskich. Zasady te wyznaczają standardy

⁶⁹ Źródło: http://cisdl.org/public/docs/new_delhi_declaration.pdf.

⁷⁰ Z. Bukowski, *Zrównoważony rozwój...*, s. 47.

⁷¹ Official Journal of the European Communities. Information and Notices [dalej: JO] Vol. 35, C 191, 29.07.1992, s. 1.

i mają charakter zaleceń, stanowiąc wykładnię norm zawartych w aktach prawnych dotyczących środowiska naturalnego⁷². Obok kluczowej zasady rozwoju samopodtrzymującego się, która wyznacza kierunki działania WE/UE w obszarze ochrony środowiska, do tzw. innych traktatowych zasad (art. 191 ust. 2 akapit 1 TFUE) w obszarze środowiska naturalnego należą:

- zasada integracyjna – zasada integracji wymagań środowiskowych przy ustalaniu i realizacji innych polityk i działań UE;
- zasada wysokiego poziomu ochrony środowiska – jej celem jest zapewnienie wysokiego poziomu ochrony, z uwzględnieniem różnorodności sytuacji w różnych regionach Unii;
- zasada ostrożności (przezorności);
- zasada zapobiegania (prewencji);
- zasada naprawiania szkody w pierwszym rzędzie u źródła – co oznacza, że szkody w środowisku należy eliminować na jak najwcześniejszym etapie procesu technologicznego;
- zasada „zanieczyszczający płaci” (tzw. PPP)⁷³.

Podczas szczytu w Dublinie⁷⁴ w czerwcu 1990 roku rozwój samopodtrzymujący stał się zasadą ustrojową Unii Europejskiej (UE) i jednym z podstawowych zadań UE, którego realizacja wymaga prowadzenia polityki ochrony środowiska. Ponowne potwierdzenie zaangażowania się UE w proces realizacji rozwoju samopodtrzymującego się, jako kluczowej zasady kierującej wszystkimi politykami i działaniami Unii, miało miejsce podczas konkluzji Prezydencji 16–17 czerwca 2005 roku. Na podstawie wcześniejszego wniosku Komisji⁷⁵, Rada Europejska zatwierdziła Deklarację w sprawie zasad przewodnich w zakresie samopodtrzymującego się rozwoju. W dokumencie tym wymieniono kilka kluczowych zasad rozwoju samopodtrzymującego się, który opierać się powinien na zasadach demokracji i państwa prawnego, jak również na poszanowaniu praw podstawowych, w tym wolności i równości szans dla wszystkich. Zasada ta umieszcza człowieka w centralnym punkcie polityk Unii Europejskiej, propagując prawa podstawowe, zwalczając wszelkie formy dyskryminacji i działając na rzecz zmniejszenia ubóstwa i eliminacji zjawiska wykluczenia społecznego na całym świecie. Idea rozwoju samopodtrzymującego się zapewniać ma solidarność wewnątrz- i międzypokoleniową, co oznacza realizację potrzeb obecnych pokoleń, nie ograniczając możliwości przyszłych pokoleń do zaspokajania ich potrzeb, tak w Unii Europejskiej, jak i poza nią. Kolejną zasadą jest sprzyjanie tworzeniu demokratycznego społeczeństwa

⁷² M. Witkowska, *Zasady funkcjonowania Unii Europejskiej*, Warszawa 2008, s. 263.

⁷³ Zob. szerzej: M. Nowacki, A. Przyborowska-Klimczak, *Tytuł XX Środowisko*, w: *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*, red. A. Wróbel, t. 2, Warszawa 2012, s. 1283–1294.

⁷⁴ Źródło: http://www.europarl.europa.eu/summits/dublin/du2_fr.pdf (dostęp: 29.11.2013).

⁷⁵ Communication de la Commission Au Conseil et Au Parlement Européen. Projet de déclaration sur les principes directeurs du développement durable, COM (2005) 218 final, Bruxelles, le 25.5.2005, s. 1–6.

poprzez zagwarantowanie obywatelom możliwości korzystania z prawa dostępu do informacji i zapewnienie im dostępu do wymiaru sprawiedliwości oraz uczestnictwa wszystkim zainteresowanym stronom i stowarzyszeniom.

Zasada zwiększania udziału obywateli w procesie podejmowania decyzji ma na celu nie tyle lepiej informować, co bardziej uwrażliwiać opinię publiczną na problem samopodtrzymującego się rozwoju. Informować obywateli o wpływie, jaki mają na środowisko i o różnych sposobach dokonywania wyborów bardziej zgodnych z zasadą rozwoju samopodtrzymującego się.

Zasada zwiększania udziału przedsiębiorstw i partnerów społecznych ma na celu wspieranie współpracy i wspólnej odpowiedzialności, mając na uwadze osiągnięcie zrównoważonej produkcji i konsumpcji. Promowanie spójności między wszystkimi politykami Unii Europejskiej i działaniami na różnych szczeblach (lokalnym, regionalnym, krajowym i światowym) jest także istotną zasadą mającą na celu zwiększenie ich wkładu w samopodtrzymujący się rozwój. Kolejną zasadą jest integracja polityk (gospodarczej, społecznej i środowiskowej) tak, aby były one spójne i wzajemnie się wzmacniały. Deklaracja wymienia także konieczność stosowania zasady ostrożności w przypadkach wszelkich wątpliwości i wprowadzania w życie procedury oceny i odpowiednich środków zapobiegawczych w celu uniknięcia szkód dla zdrowia ludzkiego i środowiska. Dlatego istotna jest także zasada stosowania najlepszej dostępnej wiedzy, co oznacza konieczność zapewnienia przy opracowywaniu, ocenianiu i wdrażaniu polityk wiedzy na najwyższym poziomie. Dziesiątą zasadę zamyka zasada „zanieczyszczający płaci”, która jak sama nazwa mówi, za szkody płacą sami zanieczyszczający⁷⁶.

ZASADA ROZWOJU SAMOPODTRZYMUJĄCEGO SIĘ W PRAWIE TRAKTATOWYM UNII EUROPEJSKIEJ

Zasada rozwoju samopodtrzymującego się zawarta została zarówno w Traktacie o UE, jak i w Traktacie o Ustanowieniu Wspólnoty Europejskiej (obecnie Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej)⁷⁷. Traktat o UE odwołuje się do zasady rozwoju samopodtrzymującego się we wstępie oraz w art. 2⁷⁸

⁷⁶ *Ibidem*.

⁷⁷ Traktat z Lizbony, który wszedł w życie 1 grudnia 2009 r. nie zastępuje, lecz zmienia dotychczasowe traktaty stanowiące Unię Europejską (Traktat o Unii Europejskiej, Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską i Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Energii Atomowej). Od tego czasu podstawą prawną nowej Unii są: Traktat o Unii Europejskiej i Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Zaś poza UE pozostał Euratom, niemniej jest z nią powiązany strukturalnie (jak poprzednio ze Wspólnotą Europejską). Zob. szerzej: J. Barcz, *Traktat z Lizbony. Wybrane aspekty prawne działań implementacyjnych*, Warszawa 2012.

⁷⁸ Zob. *Traité sur L'Union Européenne*, JO C 191 du 29 juillet 1992, s. 5, źródło: <http://eur-lex.europa.eu/fr/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html>.

(obecnie art. 3 TUE.)⁷⁹. We wstępie stwierdza się, że UE zmierzać powinna do zapewnienia postępu ekonomicznego i społecznego, uwzględniając zasadę rozwoju samopodtrzymującego się w ramach realizacji rynku wewnętrznego, wzmacniania spójności oraz ochrony środowiska, zapewniając realizację polityk, które spowodują, że postępom integracji ekonomicznej będzie odpowiadał postęp w innych dziedzinach.

Podobnie Traktat o Ustanowieniu Wspólnoty Europejskiej odwoływał się do zasady rozwoju samopodtrzymującego się w art. 2 i 6⁸⁰. Artykuł 2 określał podstawowe cele, do których realizacji powinna dążyć Wspólnota. Wśród tych celów wymieniał: zapewnienie harmonijnego, samopodtrzymującego się rozwoju działalności ekonomicznych. Obecnie w Traktacie o funkcjonowaniu Unii Europejskiej artykuł 2 został uchylony, jego treść została zastąpiona art. 3 Traktatu o UE⁸¹. Artykuł 6 (obecnie art. 11 TFUE) wprowadza zasadę integracji, która ustanawia, że przy ustalaniu i realizacji swoich polityk i działań Unii Europejskiej, oraz w celu wspierania rozwoju samopodtrzymującego się, muszą być brane pod uwagę wymogi ochrony środowiska naturalnego zawarte w art. 191 TFUE⁸². Nie oznacza to jednak każdorazowego pierwszeństwa ochrony środowiska w stosunku do innych polityk i działań UE. W przypadku konfliktu działań czy polityk UE o pierwszeństwie jednej czy drugiej powinna w danym przypadku decydować zasada proporcjonalności⁸³.

Jednak to, że rozwój samopodtrzymujący się stał się głównym celem formułowania zasad polityki UE zawdzięczamy Traktatowi Amsterdamskiemu (art. 3c)⁸⁴. Traktat Lizboński wprowadza nową definicję (w art. 3 ust. 3, która niewątpliwie rozszerza jego zakres. W ustępie 3 czytamy, że Unia działa na rzecz trwałego i samopodtrzymującego się rozwoju Europy, którego podstawą jest zrównoważony wzrost gospodarczy oraz stabilność cen, społeczna gospodarka rynkowa zmierzająca do pełnego zatrudnienia i postępu społecznego oraz wysoki poziom ochrony i poprawy jakości środowiska⁸⁵. Artykuł 3 stanowi, że

⁷⁹ Wersje skonsolidowane Traktatu o Unii Europejskiej i Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, OJ C 326, 26.10.2012, s. 15.

⁸⁰ Por. E. Mazur-Wierzbicka, *Miejsce zrównoważonego rozwoju w polskiej i unijnej polityce ekologicznej na początku XXI wieku*, w: *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Problemy globalizacji i regionalizacji*, cz. 1, nr 8, Rzeszów 2006, s. 319.

⁸¹ Wersje skonsolidowane Traktatu o Unii Europejskiej i Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, OJ C 326, 26.10.2012, s. 368.

⁸² Wersja skonsolidowana Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, C 83, 30.03.2010, s. 53, źródło: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0047:0200:pl:PDF>.

⁸³ A. Wróbel, Artykuł 191, w: *Traktat o funkcjonowaniu...*, s. 1283.

⁸⁴ Traktat z Amsterdamu zmieniający Traktat o Unii Europejskiej, Traktaty ustanawiające Wspólnoty Europejskie i niektóre związane z nimi akty, źródło: <http://eur-lex.europa.eu/pl/treaties/dat/11997D/word/11997D.doc>, s. 19.

⁸⁵ Wersje skonsolidowane Traktatu o Unii Europejskiej..., s. 17.

Unia powinna, między innymi w relacjach z resztą świata „przyczyniać się do pokoju, bezpieczeństwa (...) i rozwoju samopodtrzymującego się Ziemi” (ustęp 5). Dążenie do rozwoju samopodtrzymującego się stało się zatem określonym celem polityki UE w jej relacjach zewnętrznych. Ponadto, wspomniana wcześniej zasada integracji polityki w dziedzinie ochrony środowiska (*European Policy Integration*) (art. 11 TFUE), która ściśle się łączy z kwestią rozwoju samopodtrzymującego się, po raz pierwszy wprowadzona została do procesów decyzyjnych UE Jednolitym Aktem Europejskim⁸⁶, zaś formalnie włączona do Traktatu Lizbońskiego jako główny cel polityki UE⁸⁷. Przez wiele lat, tj. do wejścia w życie Jednolitego Aktu Europejskiego (w 1987 roku), ochrona środowiska nie była zaliczana do zadań Wspólnot Europejskich. JAE wprowadził do traktatów nowy tytuł – Środowisko naturalne, w którym podkreślono, że chodzi o nową politykę wspólnotową (Tyt. VII JAE, art. 130r–130t, następnie Tyt. XIX TWE, art. 174–176 TWE, obecnie art. 191–193 TFUE). Nowy Traktat nakazuje, aby „wymogi odnośnie ochrony środowiska zostały włączone do definicji i wdrażania polityki i działań Unii, zwłaszcza przez wzgląd na promocję rozwoju samopodtrzymującego się”⁸⁸.

Jerzy Sommer, analizując znaczenie zasady zrównoważonego rozwoju w prawie Unii Europejskiej wskazał na kilka zasad cząstkowych: proporcjonalności, prewencji i przezorności oraz wysokiego poziomu ochrony środowiska.

⁸⁶ Na mocy art. 25 JAE, który włączył do części III TEWG art. 130r, składający się z pięciu ustępów. Ustęp 1 zawierał trzy cele działań ówczesnej Wspólnoty w dziedzinie środowiska naturalnego obejmujące: „zachowanie, ochronę i poprawę jakości środowiska naturalnego”, „przyczynianie się do ochrony zdrowia ludzkiego” i „zapewnienie ostrożnego i racjonalnego wykorzystywania zasobów naturalnych”. Ustęp 2 wymieniał zasady, na których opierają się działania EWG w dziedzinie środowiska naturalnego, wskazując na zasadę działania zapobiegawczego, naprawianie szkody w pierwszym rzędzie u źródła i na zasadę „zanieczyszczający płaci”. Ustęp 2 wprowadza także „zasadę integracyjną”, stanowiącą, że „wymagania dotyczące ochrony środowiska naturalnego stanowią składnik innych polityk Wspólnoty”. Ustęp 3 zobowiązywał EWG do uwzględnienia przy opracowywaniu działań związanych ze środowiskiem naturalnym: dostępnych danych naukowo-technicznych, warunków środowiska naturalnego w różnych regionach Wspólnoty, potencjalnych korzyści i kosztów, które mogą wynikać z działania lub zaniechania działania oraz gospodarczego i społecznego rozwoju EWG jako całości i samopodtrzymującego się rozwoju jej regionów. Ustęp 4 upoważniał EWG do podejmowania działań dotyczących środowiska naturalnego jedynie w zakresie, w jakim cele Wspólnoty w tej dziedzinie mogłyby zostać lepiej osiągnięte na poziomie Wspólnoty niż na poziomie krajowym. W ustępie 5 upoważniono EWG i państwa członkowskie (w zakresie swoich odpowiednich kompetencji) do podejmowania współpracy w dziedzinie środowiska naturalnego z państwami trzecimi i kompetentnymi organizacjami międzynarodowymi.

⁸⁷ Por. M. Nowacki, A. Przyborowska-Klimczak, *Tytuł XX „Środowisko”*, w: *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*, red. A. Wróbel, t. 2, Warszawa 2012, s. 1266.

⁸⁸ D. Benson, A. Jordan, *European Union environmental Policy after the Lisbon Treaty: plus ça change, plus c'est la même chose?*, „Environmental Politics” 2010, t. 19, nr 3, s. 469.

Zasada proporcjonalności ma charakter zasady ogólnej⁸⁹ prawa unijnego, zaś kolejne – są zasadami traktatowymi ochrony środowiska⁹⁰.

* * *

Oceniając znaczenie koncepcji rozwoju samopodtrzymującego się idąc za Kazimierzem Równym można stwierdzić, że jest ona jedną z najważniejszych idei wywierających głęboki wpływ, zarówno na prawo międzynarodowe, jak i prawo krajowe⁹¹. Niezwykle istotne jest, że zasada rozwoju samopodtrzymującego się stała się zasadą ustrojową UE, zaś poszczególne państwa członkowskie przyjęły ją w swoich krajowych politykach ochrony środowiska naturalnego. Wspomniane uwarunkowania prawne w wymiarze międzynarodowym, a także na poziomie prawa europejskiego dają podstawę do stosowania koncepcji rozwoju samopodtrzymującego się w praktyce. Praktyczne wdrażanie zasad tej koncepcji jest jednak uwarunkowane – obok unormowań prawnych – zbiorem kilku innych czynników, do których należą m.in.: wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa i jego gotowości do udziału w procesie ekorozwoju; równowaga wzajemnej relacji: gospodarka – środowisko – społeczeństwo oraz podejmowanie decyzji o rozwoju społeczeństwa, nadając im odpowiednią rangę; ekologizacja procesów gospodarczych; efektywne zarządzanie zasobami naturalnymi oraz analiza skutków powstałych w środowisku w wyniku potrzeby rozwoju gospodarczego i zapobieganie tym, które są negatywne⁹².

⁸⁹ Podkreśla się, że zasady ogólne w prawie ochrony środowiska mają większe znaczenie niż w innych dziedzinach prawa. Ich charakter sprowadza się do zasad wspólnych systemom prawnym większości państw świata. Przykładem sformułowania takich zasad są deklaracje: Konferencji Sztokholmskiej czy Rio de Janeiro. Ich źródłem są niewiążące akty prawa międzynarodowego zaliczane do tzw. *soft law*. Akty te nie rodzą formalnych zobowiązań prawnych wobec państw, ten typ aktów wydaje się wywierać duży wpływ na rozwój międzynarodowego prawa ochrony środowiska naturalnego poprzez przyjęcie wspólnych politycznych ustaleń odnośnie do danego zagadnienia przez większość państw świata czy regionu. Czasem jednak mogą one doprowadzić do sformułowania w danej dziedzinie prawa traktatowego. Jednak zasada rozwoju samopodtrzymującego się jako zasada prawa międzynarodowego ma swoją podstawę prawną jedynie w tego typu aktach. Jak na razie nie istnieje umowa międzynarodowa określająca treść samego pojęcia rozwoju samopodtrzymującego się.

⁹⁰ J. Sommer, *Unijne i krajowe uwarunkowania prawne...*, s. 153.

⁹¹ Z. Bukowski, *Zrównoważony rozwój...*, s. 43.

⁹² Por. E. Mazur-Wierzbicka, *Koncepcja zrównoważonego rozwoju jako podstawa gospodarowania środowiskiem przyrodniczym*, w: *Funkcjonowanie gospodarki polskiej w warunkach integracji i globalizacji*, red. D. Kopycińska, Szczecin 2005, s. 33–44.

LEGAL CONDITIONS OF APPLICATION OF THE CONCEPT
SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE EUROPEAN UNION

Summary. The concept of the sustainable development, although it has been placed under international law it still is controversial. The most commonly used definition of sustainable development is the definition of the Brundtland Commission, 1987. The idea of this concept is that there is a compromise between the need to continue economic growth and the maintenance of the environment in the best possible condition. On the international dimension, including at European Union level there are a number of controversies concerning the sustainable development. The first controversy concerns the same concept. There are many differing definitions. The second controversy concerns the scope of activities of sustainable development policy. The third controversy concerns the valuation and the hierarchy of objectives. Do you prefer the economic objectives, or ecological or socio – economic and ecological at the same time? Controversy above led to the integration concepts of sustainable development. Their starting point is a reflection that the key principles (responsibility towards future generations, and equitable distribution) go beyond the boundaries of individual dimensions (integrative approach), and therefore no target can be considered separately, and all strategies should be construed in a manner holistic and integrated manner. It seems that these discussions are still ongoing and will continue, however, is whether the assumptions of sustainable development concept will be applied in the European Union depends first of its legitimacy, and it is a condition *sine qua non* for the implementation of its principles.

Key words: the concept of the sustainable development, European Union, legal conditions